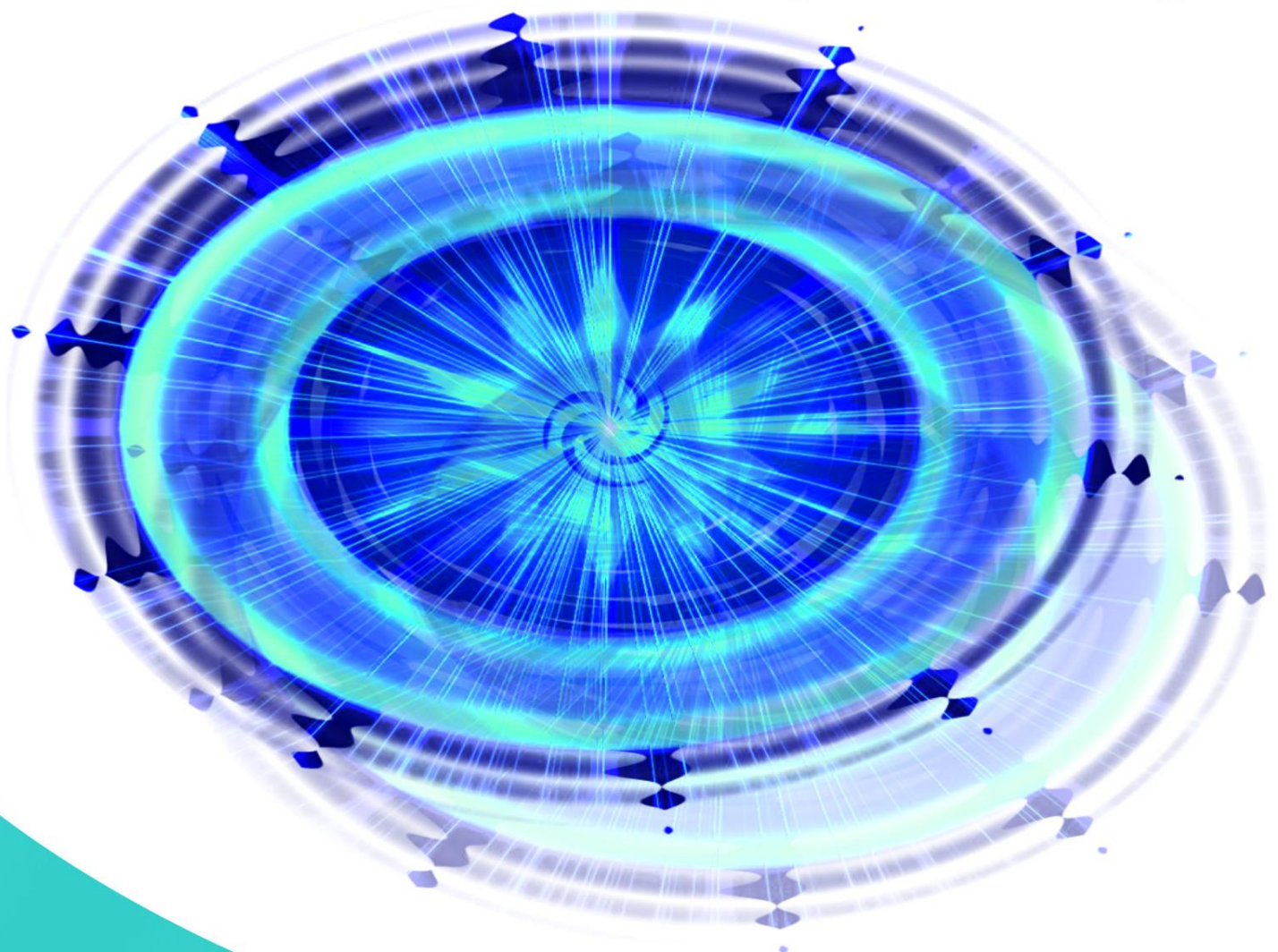

Vasile MIFTODE

Tratat de metodologie sociologică

Vasile MIFTODE

Tratat de metodologie sociologică

Lumen

Iași,
2011

VASILE MIFTODE
TRATAT DE METODOLOGIE SOCIOLOGICĂ

Editura Lumen
Iași, Țepeș Vodă, nr. 2

edituralumen@gmail.com
grafica.redactia.lumen@gmail.com
prlumen@gmail.com
www.edituralumen.ro
www.librariavirtuala.com

Consilier Editorial: Dr. Antonio SANDU
Redactor: Simona PONEA (căs. UȘURELU)
Design copertă: Cristian UȘURELU

Colecția: Științe Sociale

Reproducerea oricărei părți din prezentul volum, prin fotocopiere, scanare, multiplicare neautorizată indiferent de mediul de transmitere este interzisă, fără acordul Editurii Lumen.

Tiraj apărut cu sprijinul ANCS în 500 de exemplare

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MIFTODE, VASILE
Tratat de metodologie sociologică / Vasile
Miftode. – Iași : Lumen, 2011
ISBN 978-973-166-294-7

316

Vasile MIFTODE

Tratat de metodologie sociologică

Lumen

Iași,
2011

**Pagin 1 sat
goal inten ionat**

Cuvânt înainte

În acest volum sunt incluse capitole care lipsesc din lucrările noastre publicate în anii trecuți. Menționăm, în acest sens, *Teoria și metoda acțiunii* (partea teoretică fiind subordonată perspectivei tehnice și metodologice), *Teoria și metoda rețelelor* – implicate, de altfel, în aproape toate domeniile cercetării socio-umane, *Teoria și metoda „proiectului de intervenție”*, de mare actualitate în contextul actual al tranziției societății românești spre o societate veritabil democratică, *Cercetarea-Acțiune* metodă care sa bucurat și se bucură de succes în societățile dezvoltate, în fine, *tehnici ale cercetării calitative* a fenomenelor umane și psiho-sociale.

Suntem conștienți că actuala formă de abordare a acestor probleme – teorii și metode – prezintă neajunsuri și imperfecțiuni. De altfel, volumul de față include în manieră **ipotetică** metoda „cercetării-acțiune” și schiță a tehnicilor investigațiilor calitative.

Ediția a II-a a lucrării, pe care sperăm s-o publicăm peste doi-trei ani, va extinde unele capitole și va adânci *partea operațională* și empirică (prin exemplificări a temelor abordate).

Rămânem fideli metodologiei **strict sociologice**, *tehnicilor de teren* care ne oferă informații cu valoare de **fapte** (documentări „la fața locului”, observații sistematice, întrebări etc.) și manifestăm „vigilență” față de informațiile culese prin „alte tehnici”, îndeosebi față de sondajele de opinie, chestionare sau interviuri.

Mulțumim pentru eventualele sugestii !

Vasile Miftode
Iași, 24 decembrie 2002

Pagin 1 sat goal inten ionat

INTRODUCERE

ELABORAREA DEMERSULUI SOCIOLOGIC

Sociologia are o istorie, tehnici și procedee proprii, dar nu dispune încă de o metodologie sau de o “construcție logică” a demersului ei științific. După un secol de “acumulări”, sociologia se află azi în situația de avea zeci de “ramuri”, mai mult sau mai puțin elaborate, dar nu și o epistemologie specifică. Dezvoltarea sociologiei independente și înaintea elaborării unei epistemologii a lăsat urme puternice în istoria ei: *în prima etapă* a ignorat sau a subapreciat rolul *empiricului*, al *analizei* și *inducției*; *în a doua etapă* a ignorat sau a subapreciat *teoreticul*, *sinteza* și *deducția*; în fine, *în a treia etapă*, sociologia este confruntată cu o diversitate de poziții teoretice și metodologice și cu disjunția între teoretic și empiric, care continuă în anumite forme și azi¹.

Pentru a-și îndeplini funcțiile și pentru a-și consolida status-ul, sociologia are nevoie de o epistemologie științifică. Exigențele științei contemporane impun o reconsiderare a tuturor elementelor și mijloacelor ei de investigație. “Sociologia ori va reflecta cu seriozitate și deci cu responsabilitate asupra problemelor ei epistemologice... ori nu va fi”².

O bună parte dintre sociologi și-au dat seama de “scadența” constituirii epistemologiei sociologice și, de aceea, numeroase studii au fost orientate spre problemele teoretico-epistemologice fundamentale. Au apărut totuși în țara noastră mai multe lucrări care atestă interesul sociologilor români pentru aceste probleme^{3, 4, 5}. Două dintre ele par a fi deosebit de controversate în literatura și îndeosebi în practica sociologică : problema *obiectului* și problema “neutralității” tehnicilor.

¹ Vasile Miftode, “Nivelele investigației sociologice”, în *Analele șt. ale Universității “Al. I. Cuza” Iași*, III (filozofie), tom. XIX, 1973, p.31.

² Achim Mișu, “*A.B.C.-ul investigației sociologice*”, I, Ed. Dacia, Cluj, 1971, p. 13.

³ Henri Stahl, “*Teoria și practica investigației sociologice*”, vol. I, II, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1973—1974.

⁴ C. Zamfir, „*Structurile gândirii sociologice*”, Ed. Politică, București, 1986

⁵ T. Rotariu, P. Iliuț, „*Ancheta sociologică și sondajul de opinie*”, Ed. Polirom, Iași, 1997

“Ceea ce este familiar nu este prin aceasta și cunoscut”.

HEGEL

1. De la logica construită la logica reconstruită a investigației

În sociologie se manifestă un puternic dezacord între demersul real al cercetării (*logique-en-acte*) și demersul reinterpretat, *post festum* (*logique reconstruite*). Mărimea dezacordului se află în raport invers proporțional cu gradul de constituire a științei și în primul rând a epistemologiei și metodologiei sociologice.

Construcția logică a “drumului critic” începe cu *obiectul investigației* iar construcția obiectului sociologic începe cu *definirea termenilor*, a limbajului și a sistemului de concepte. Emile Durkheim consideră definiția prealabilă a obiectului o *construcție teoretică* “provizorie” destinată, înainte de toate, “să substituie noțiunilor simțului comun o primă noțiune științifică”⁶. Forța noțiunilor comune este atât de puternică încât se impune un salt sau cum afirmă Durkheim - o *ruptură epistemologică*. Sociologii care așteaptă să găsească în *teoria definiției și a indicatorilor* formulată de Durkheim originea și garanția empirismului, ignoră funcția de *ruptură* pe care sociologul francez o conferă definiției. Unele definiții zise „operatorii nu sunt altceva decât o “punere în formă logic controlată sau formalizată a ideilor simțului comun”⁷.

1.1. Spre o “metasociologie” sau analiza limbajului sociologic

Interesul pentru limbajul științelor sociale este întâlnit la cea mai mare parte a sociologilor. Menționăm, alături de Lazarsfeld, pe Durkheim, Max Weber și Talcott Parsons care au luat exemplul cercetătorilor din științele naturii. Din descoperirea teoriei relativității, de pildă, Lazarsfeld reține ideea că “progresul științific urmează adesea calea criticii limbajului utilizat de către savanți”. Este totuși exagerat să afirmăm că “teoria relativității a fost percepută de Lazarsfeld ca o descoperire care privește mai puțin *realul* decât *limbajul*”, adică “ca o descoperire făcută de fizician asupra propriului său limbaj”⁸. *Forma* nu poate substitui *conținutul* și oricât de importantă ar fi problema “clarificării limbajului”, ea nu poate conduce la descoperiri de tipul “teoriei relativității”. Lazarsfeld își dă seama de acest lucru, ceea ce nu-l împiedică să definească metodologia sociologică drept “o critică pozitivă a limbajului”. Notăm însă meritul sociologului american de a fi

⁶ P. Fauconnet, M. Mauss, “Sociologie”, în Grande Encyclopédie française, t. XXX, Paris, 1901, p. 173.

⁷ P. Bourdieu, J. Cl. Chambordeon, J. Passeron, “Le métier de sociologue”, Mouton-Bordas, Paris, 1968, p. 36.

⁸ Raymond Boudon, “A propos d’un livre imaginaire, Introduction”, în vol. “Philosophie des sciences sociales,” de Paul Lazarsfeld, Gallimard, Paris, 1970, p. 11.

atras atenția asupra unui domeniu atât de profund implicat în logica investigației științifice.

Convingerea că progresul științific trece prin “clarificarea limbajului” este atât de puternică încât Lazarsfeld detașează această problemă de contextul și conținutul propriu-zis al cercetării. Fără a atinge această limită, Emile Durkheim trăiește “un sentiment de scandal” atunci când comentează autorii care pretind că au descoperit o relație între sinucideri și anumite fenomene cosmice și care afirmă – pe baza unor analize statistice și lingvistice – că ultimele ar fi cauza primelor. Durkheim arată că o relație statistică nu poate fi considerată direct ca relație cauzală, ci numai o consecință a unor raporturi complexe.

Între *Durkheim* și *Lazarsfeld* există o filiațiune în dezvoltarea metodologiei sociologice pe linia primatului clarității conceptelor și termenilor așa cum între *Max Weber* și *C. Wright Mills* există o filiațiune pe linia substituirii rigorii cu imaginația⁹, a “artei de a demonstra” cu “arta de a inventa”¹⁰.

Demarcația între acești sociologi nu este absolută. Lucrările primilor doi sociologi probează faptul că autorii au apelat la serviciile imaginației (sociologice) așa cum lucrările celorlalți doi sociologi probează un interes viu pentru datele exacte, inclusiv pentru precizia limbajului.

Sunt sociologi care refuza orice valoare cercetărilor care nu țin cont de “structurile obiectului” sau care nu cuprind “totalitatea unei situații sociale” – remarca Lazarsfeld – “fără a fi capabili de a elucida ceea ce înțeleg prin *structură* sau prin *totalitate*”¹¹. Se explică astfel interesul (pozitiv) al sociologului american pentru “precizarea conceptelor și, în același timp, interesul (negativ) pentru pozițiile empiriste. Lazarsfeld încearcă să evite problemele epistemologice implicate în “dialogul” sau în “opoziția” dintre “metodele cantitative” și “metodele calitative”, între tehnicile statistice și cele etnologice. Adoptând o poziție “mai fermă”, Raymond Boudon arată că ar fi mai bine să fie explorată *logica implicată* metodelor utilizate, să fie identificate situațiile în care pot fi aplicate și să fie descoperite alte probe “în cazul în care inducția statistică este imposibilă”.

Regulile metodologice pe care și le-a impus, l-au condus pe Lazarsfeld la o concluzie spectaculoasă : “el a demonstrat că structuralismul fonologic al lui Jakobson era din punct de vedere formal – pentru a nu spune structural – indistinct de o operație logică frecvent utilizată în sociologie, căreia Lazarsfeld i-a dat numele de “substrucția unui spațiu de atribute”, menționată și de Max Weber”¹². Substrucțiile presupun însă reducții iar acestea presupun date concrete și deci investigații de teren pentru culegerea lor.

Iritat de proliferarea substantivelor în “ism” (pozitivism, funcționalism, structuralism etc.) – neântâlnită în științele naturii – care constituie un “semn” al

⁹ C. Wright, Mills, “*Imaginația sociologică*”, Edit. Politică, 1975

¹⁰ Paul Lazarsfeld, “*Philosophie des sciences sociales*”, Gallimard, Paris, 1970, p. 12.

¹¹ R. Boudon, P. Lazarsfeld, “*L'Analyse empirique de la causalité*”, Paris, Mouton, p. 51

¹² în Ferdinand Simiand, “*Statistique et expérience, remarques de méthode*”, M. Rivière, Paris, 1922, p. 14

primatului generalului în sociologie, Lazarsfeld dezvoltă *strategia demersului invers*, de la particular la general, deoarece progresul rapid al științelor naturii este asigurat nu atât de raționamentele deductive și de reflexiunile generale, cât de analizele aspectelor și dificultăților particulare ale fenomenului cercetat. “Dezbaterile generale” și cu atât mai puțin teoriile speculative exprimate în concepte speculative) nu duc la progresul sociologiei – arată Lazarsfeld. Trebuie să ne întrebăm însă – cu aceeași insistență – dacă descoperirile sociologice sunt posibile independent de orice teorie, problemă pe care sociologul american nu abordează direct. În ciuda acestui fapt, Lazarsfeld este implicat în disputa teoretic-empirică prin mijlocirea “construirii limbajului”. Tehnica preferată – “*explicația testelor*” – i-a dat prilejul să descifreze “relații nebănuite” între domenii considerate închise și prin intermediul acestora să atingă un anumit nivel teoretic. “Construcția tipologiilor” – o altă tehnică practică de Lazarsfeld – îi permite să identifice o logică comună în sistemele conceptuale ale diferitelor teorii sociologice clasice (a “tipurilor de autoritate”, a lui Fromm, a opoziției între “solidaritatea organică” și “solidaritatea mecanică”, a lui Durkheim, a tipurilor de devianță, a lui Merton, a opoziției “Gesellschaft-Gemeinschaft”, a lui Tönnies etc.) și totodată să emită ipoteza unei legături neașteptate între lingvistica structurală și practicile sociologiei¹³.

Valoarea reală a noțiunilor generale incluse în teoriile menționate este în funcție de gradul lor de inserție în “înlanțuirea logică” ale cărei extremități sunt constituite de elemente *observabile*. Faptul că sunt inobservabile nu exclude conceptele din construcția obiectului și a investigației sociologice. Ele trebuie însă apropiate de realitate. Weber a întreprins operaționalizări ale unor concepte, stabilind, între altele, cei 10 indicatori ai conceptului de birocrație.

Elaborarea unei “metasociologii” sau constituirea unui limbaj propriu este funcție de istoria însăși a sociologiei, de cuceririle și descoperirile științei sociologice. Lazarsfeld are meritul, în această privință, de a face din *analiza istoriei sociologiei o regulă și un imperativ metodologic*. Fără o perspectivă istorică – arată sociologul american – nu se poate înțelege dezvoltarea metodologiei, evoluția „formalizării datelor” și formarea limbajului sociologic. Istoria sociologiei pune în lumină raporturile dintre cantitate și calitate, dintre *date* – pe de o parte – și *limbaj, concepte și formule* – pe de altă parte.

Prin medierea “analizelor de limbaj”, Lazarsfeld ajunge la analiza “structurilor latente”, în care vede expresia unității (matematice) între variabilele ipotetice inobservabile și variabilele observabile sau indicatorii lor. “Obsesia” limbajului l-a condus pe Lazarsfeld atât spre metodologie, cât și spre istorie, spre probleme de structură a cercetării ca și spre geneza acesteia. În concepția lui Boudon, cele două demersuri “reprezintă două maniere Convergente de a aborda problema... unității științelor sociale”¹⁴.

¹³ Vezi și Paul Lazarsfeld, *op. cit.*, pag. 17

¹⁴ R. Boudon, *op. cit.*, p. 12 ÷ 19

Problema generală a limbajului se particularizează în problema elaborării, definirii și “traducerii” conceptelor în elemente măsurabile.

1.2. *Analiza prealabilă*

Încă din momentul fixării temei de cercetare, *trebuie* să dispunem de un minimum de cunoștințe despre tema respectivă, adică trebuie să avem anumite păreri, noțiuni, anumite *idei preliminare* necesare în alcătuirea *planului tematic* al cercetării și în *formularea* ipotezelor de lucru.

Aceste noțiuni și idei preliminare pot fi mai mult sau mai puțin autentice, adică concordante cu realitatea socială, pot reda mai mult sau mai puțin exact procesul sau fenomenul respectiv. Noi le vom numi concepte inițiale.

Conceptele inițiale evidențiază diferite caracteristici ale fenomenelor abordate. Important este să stabilim ce *tipuri posibile* de caracteristici și trăsături pot avea aceste procese și fenomene în evoluția lor.

Elaborarea conceptelor inițiale, curățirea volumului nostru de cunoștințe primare despre domeniul supus cercetării de balastul cunoștințelor false și superficiale și conturarea sistemului de idei preliminare, nu se pot face decât într-o deplină concordanță cu realitatea socială.

Desigur, *experiența comună* a oamenilor determină apariția unor păreri și noțiuni asemănătoare cu privire la un fenomen sau un proces social (de pildă, despre morală, cinste, drept etc). Dar, diferitele condiții în care trăiesc oamenii și diferitele lor interese și concepții filosofice determină în aceeași măsură și opinii și noțiuni diferite despre același fenomen social. De aceea, clasificarea și topologizarea acestora este dificilă.

Pentru a realiza o cercetare cu adevărat științifică, impune încă de la început să depășim nivelul experienței comune și să ne apropiem de nivelul practicii social-istorice, singurul în măsură a confirma sau infirma părerile sau noțiunile preliminare cu care operăm în cercetare.

Analiza prealabilă este tocmai operațiunea de trecere de la *experiența comună*, de la imaginea neclară despre realitatea supusă cercetării, la o experiență relativ *specializată*, la imagini mai clare, la noțiuni și concepte conturate și definite cel puțin în parte, în măsură să ne sprijine în realizarea cercetării propuse. În această operație, un rol deosebit îl joacă capacitatea noastră de a generaliza și înțelege fenomenele respective.

Putem vorbi de următoarele *stadii* ale analizei prealabile (după Rozerford):

1. *formalizarea verbală*: a reda verbal ceva pe baza unor exemple reale: x este cinstit deoarece mi-a înapoiat banii împrumutați. În acest stadiu, primele noastre imagini despre fenomen sunt ilustrate în cuvinte pe baza unei experiențe nemijlocite, a unor observații singulare dar reale;

2. *analiza conceptuală* a acestor observații singulare și nemijlocite: se introduc indicatori care pot exprima un raport just între fapte și concepte și se face o primă clasificare – clasificarea empirică – pe baza deosebirilor evidente între

obiecte. În acest stadiu putem deja identifica și face comparații între *imagini, informații, concepte* și *grupul sau individul real*;

3. *conturarea noțiunilor inițiale* ca instrumente ale cercetării empirice. Aceasta se face prin *selecția* imaginilor și indicatorilor principali cu privire la o situație dată și prin *împărțirea* indicatorilor respectivi în subgrupe tipologice. *Selecția* și *împărțirea* sunt necesare deoarece realitatea este foarte complexă, iar numărul indicatorilor foarte mare. De pildă, *Guttman*, în realizarea scalogramei, face o profundă analiză a indicatorilor pentru a-i selecta și pentru a cuprinde în scală pe cei reprezentativi;

4. *unificarea indicatorilor într-un indice* (de exemplu, indicele nivelului de trai), eliminând indicatorii ne semnificativi și inutilizabili.

Formarea conceptelor inițiale este un proces complex, esența lui constând în faptul că introduce noi și noi indicatori, mai profunzi, specifici și reprezentativi.

În primul stadiu operăm cu indicatori superficiali (primari), încercând să clasificăm noțiunile și ideile preliminare, să înlăturăm confuziile.

În stadiul al doilea apar indicatori mai complecși și informații (imagini) mai exacte, mai precise, cu ajutorul cărora putem clasifica noțiunile și ideile noastre.

În al treilea stadiu, procedăm la o selecție a indicatorilor și informațiilor și, astfel, formăm noțiunile inițiale, noțiuni care vor juca apoi rolul de instrumente operaționale.

În ultimul stadiu, procedăm la unificarea indicatorilor în indici în vederea formării *conceptelor inițiale*, care vor fi supuse apoi operaționalizării.

1.3. Conceptele și operaționalizarea lor

Analiza prealabilă a informațiilor și clarificarea conceptelor constituie operații *sine qua non* ale demersului sociologic. Empirismul metodologic s-a răspândit în măsura în care aceste operații au fost ignorate sau subapreciate. El nu putea să ducă decât la simple “descriseri discursive” cu pretenția de “teorii sociologice”. La extrema cealaltă, noțiunile generale (“coeziune socială”, “integrare”, “anomie” etc.) rămâneau simple speculații în lipsa unor “operații de teren”, a unor indici cantitativi și a unor exemple concrete.

Preocupările teoretice și metodologice preced astfel în mod firesc anchetele de teren. Este necesară o adevărată *construcție logică* a întregii cercetări pornind de la *temă, obiective* și *date prelabile* la elaborarea *concluziilor teoretice* și a *soluțiilor de intervenție practică*. Sociologul întâmpina – mai mult decât alți cercetători — o “rezistență” puternică din partea simțului (și limbajului) comun, a “experienței comune”, în identificarea “structurilor latente”, profunde, ale realității sociale și ale personalității umane. „ În măsura în care limbajul obișnuit și anumite utilizări savante ale cuvintelor obișnuite constituie principalul vehicul al reprezentărilor comune ale societății, critica logică și lexicologică a limbajului comun apare ca indispensabilă elaborării controlate a noțiunilor științifice”¹⁵.

¹⁵ J. H. Goldthorpe, D. Lockwood, “*Affluence and the British Class Structure*”, The Sociological Review. vol. XI, nr. 2, 1963

Erorile comise în această operație sunt conservate și transmise în etapele următoare, falsificând concluziile finale.

Ignorarea *analizei prealabile* generează o serie de alte consecvențe metodologice, exprimate, în esență, prin substituirea teoreticului prin “analize descriptive”, a metodologiei prin instrumentalism sau empirism, a *obiectului* prin imaginea lui, a socialului prin psihosocial și a tehnicilor sociologice prin tehnici aparținând psihologiei sociale.

Construirea a ceea ce se poate numi *logique-en-acte* prezintă – în aceste condiții – mari dificultăți. Cauzelor obiective li se adaugă cauze de ordin subiectiv, generate de statutul sociologului și al sociologiei. Așa se explică de ce *reconstruirea logică a demersului sociologic* – trasarea traiectului pe care ar fi trebuit să-l parcurgă – pare mai comodă decât construirea lui inițială. Aceste operații, întreprinse în momente diferite, nu trebuie confundate. “Dacă reconstrucția demersului este un mijloc de a controla rigoarea logică a unei cercetări, ea poate avea consecințe contrarii atunci când se dă drept expresia demersului real”.¹⁶ Primul vizează vigoarea și formalizarea ideală, al doilea este adesea abandonat intuiției și întâmplării. Atât identificarea, cât și dihotomia absolutizantă între *demersul reconstruit* și *cel real* dăunează sociologiei. “Vigilența epistemologică” – implicată în această disjuncție – arată că “invenția poate avea o logică proprie expunerii sau a demonstrației”.

În organizarea cercetării, etapa cea mai importantă – analiza prealabilă – este și cea mai ignorată sau subapreciată. Diversitatea și imprecizia termenilor, nivelul scăzut de codificare și clasificare a conceptelor și imensul “balast” de expresii verbale incluse în rapoartele de anchetă confirmă acest lucru.

Analiza prealabilă este o adevărată muncă de creație întrucât din informații, detalii și date care par izolate „simțului comun”, sociologul își imaginează regularități schițează noțiuni, construiește concepte, modele și sisteme conceptuale, datorită elementelor comune caracteristice existente “latent” în volumul respectiv “reprezentări” inițiale.¹⁷

Conceptul și sistemul de concepte sunt principalele produse ale analizei prealabile. *Operaționalizarea** lor este cu atât mai necesară cu cât “conținutul reprezentativ al unui concept variază în funcție de individ și de natura cunoștințelor lui”¹⁸. “Traectoria” pe care trebuie s-o parcurgă un concept de la general la particular și de la expresii calitative la expresii cantitative (“operații de teren”) – cuprinde mai multe *momente*, corespunzătoare unor activități teoretice, astfel:

¹⁶ P. Bourdieu, J. C1. Chambordon, J. C1 Passeron, *op. cit.*, pag. 133

¹⁷ R. Boudon, P. Lazarsfeld, “*Le vocabulaire des sciences sociales*”; “*Concepts et indices*”, Paris, CNRS, 1965, p. 27

* În legătură cu definirea și problemele operaționalizării, vezi și lucrarea lui Oscar Hoffman *Sisteme conceptuale operaționale în sociologie* (Editura științifică și enciclopedică, București, 1977).

¹⁸ Roger Mucchielli, “*La méthode des cas*”, Les ed. ESF, Paris, 1972

analiza prealabilă
(a “experienței comune”, a documentelor și, dacă există, a ultimei “logici reconstruite”).

Conceptul inițial (sau sistemul de concepte)
dimensiuni (analiză dimensională);
variabile (analiza variabilelor);
indicii (construirea indicilor);
indicatori (identificarea “itemilor”) (întrebări).

ancheta de teren
(elaborarea și realizarea “drumului critic” al etapelor și momentelor “de teren” ale investigației, în vederea adunării materialului faptic).

*

* *

Prin medierea variabilelor și indicatorilor (principalele momente ale operaționalizării), conceptul “intervine activ în perceperea lumii, “codificând” și “decodificând” informația care ne parvine”¹⁹.

Emile Durkheim este primul sociolog care teoretizează și aplică practic operaționalizarea conceptelor. El a înțeles necesitatea descoperirii indicilor și variabilelor. Se impune “să înlocuim faptul intern care ne scapă – afirmă Durkheim – printr-un fapt extern care îl simbolizează și să studiem pe primul cu ajutorul celuiilalt”. În legătură cu stabilirea “faptelor externe” exista în sociologie o interesantă dispută metodologică: este bine ca indicatorii să fie extrași direct din concepte (din temă) – cum face *Robert Angell* – sau indirect, prin intermediul analizei dimensionale – cum face *Werner S. Landecker*?

“Operaționalizând” conceptul integrării sociale, Angell a ales intuitiv o serie de indicatori eterogeni, în timp ce Landecker identifică mai întâi *dimensiunile* – culturală, normativă, comunicativă, funcțională – după care stabilește pentru fiecare dimensiune în parte “măsurile cantitative și *indicatori*. Procedul lui Angell mărește riscul de a omite indicatori importanți și amplifică caracterul subiectiv al celor descoperiți. Dimpotrivă, procedul lui Landecker prezintă un dublu avantaj : introduce un element de control între concept și fapte și facilitează “apropierea” conceptului de teren (este mai ușor să găsești dimensiunile decât indicatorii). O operaționalizare corectă și eficientă nu se poate realiza decât parcurgându-se mai multe trepte intermediare.

Numărul de dimensiuni depinde de complexitatea conceptului și de scopul urmărit. Totuși, la un moment dat trebuie să ne oprim cu identificarea dimensiunilor și anume atunci când am obținut o *matrice orizontală de elemente*

¹⁹ Roger Mucchielli, *op. cit*

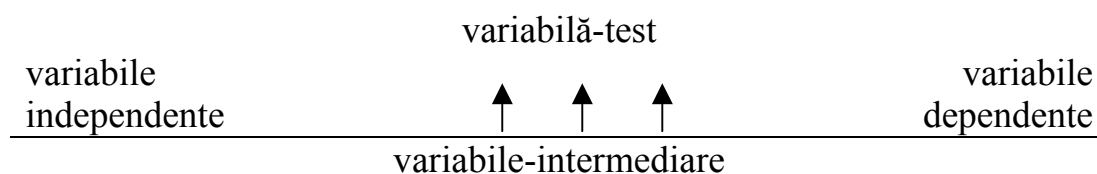
suficient de largă pentru a acoperi întreg *spațiul de atribute* și suficient de restrânsă pentru a nu lăsa loc pentru altă matrice, intermediară, între ea și concept. Calitatea principală a matricei dimensiunilor este de a exprima întreg “universul” supus investigației²⁰.

Dimensiunile unui concept reflectă orientarea anchetei și sunt determinate de obiectivele urmărite. Aceluiași concept inițial i se pot atribui direcții diferite de cercetare (în funcție de teoria de la care se pornește).

Termenul de *dimensiune* implică astfel o anumită libertate (și subiectivitate) din partea sociologului în orientarea investigației. *Analiza dimensională* cere multă experiență și profesionalizare. Greșelile în “dimensionarea temei” se plătesc scump – spune Madeleine Grawitz – deoarece sunt greșeli “de orientare” a investigației, care se conservă de-a lungul întregului demers, inclusiv în raportul de anchetă și în propunerile de intervenție practică.

Dimensiunile sunt transformate – prin aceeași acțiune teoretică de operaționalizare – în variabile, clasificate în trei mari tipuri: *variabile independente* (sex, vârstă, profesie, mediu social etc.), *variabile dependente* (incluse în temă, care urmează a fi cercetate) și *variabile intermediare* (care sprijină și adâncesc analiza sociologică). Importanța variabilelor intermediare este recunoscută de sociologi. Ele sunt inobservabile direct, dar indispensabile pentru interpretarea relațiilor dintre variabilele independente și cele dependente, dintre stimul și răspuns. *Variabilele-test* – cum le numește Paul Lazarsfeld – aparțin aceleiași categorii logice ca și *variabilele latente* – adevărate “semne” și mijloace de abordare a “structurilor latente”.

Cele mai generale noțiuni sociologice (anomie, integrare, autoritate, solidaritate etc.) nu corespund și nu exprimă nici variabile observabile, nici raporturi între variabile observabile, ci variabile inobservabile și raporturi între variabile inobservabile:

²⁰ R. Boudon, P. Lazarsfeld, *op. cit.*, pag. 28

Continuarea acestui volum o puteți lectura achiziționând volumul de pe
www.editorialumen.ro
www.lumenpublishing.com
sau din librăriile noastre partenere.